

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND COLECȚIA DE ICOANE PE LEMN A MUZEULUI BRUKENTHAL

Elena Popescu

Impresionantă și autentică, arta noastră medievală, formează evident o parte integrantă a zestrei noastre culturale, constituind un izvor de înțelegere a evului mediu românesc. Formele tradiționale ale creației picturale, legate de tradițiile bizantine, sunt cele promovate și de pictorii români transilvăneni. Menținerea acestor tradiții a fost sprijinită de strânsa legătură și permanenta interdependență cu arta și cultura românească din celelalte provincii.

Icoana, gen artistic al lumii medievale ortodoxe, având un important rol ca obiect de cult, are o arie de răspândire ce cuprinde în primul rând vechile teritorii ale Imperiului Bizantin și zonele de influență ale acestuia.

Colecția de icoane pe lemn a Galeriei de artă a Muzeului Brukenthal s-a constituit în cea mai mare parte în anii 1960-1970, prin achiziții și donații. În paginile de față prezentăm câteva icoane inedite din colecție cu excepția tripticului „Deisis” o icoană de referință pentru pictura sec. al XV-lea din sudul Transilvaniei. Existența acestei colecții care cuprinde icoane pe lemn din Transilvania, Maramureș, Moldova și Țara Românească, completează în mod fericit imaginea de ansamblu oferită de patrimoniul de pictură medievală religioasă din Transilvania sec. XV-XIX. Ea oferă prilejul documentării asupra climatului artistic al Transilvaniei, teritoriu românesc cu o bogată activitate culturală, cu tradiții confesionale deosebite, fiind mai îndepărtată de tradiția unitară bizantino-slavă a Moldovei și a Țării Românești.

Fondul de icoane pe lemn al Galeriei de artă cuprinde icoane împărătești „Iisus Arhiereu”, „Iisus Pantocrator”, „Maica Domnului cu pruncul Iisus”; icoane praznicare din ciclul cristologic „Răstignirea”, „Adorarea magilor”, „Înălțarea lui Iisus”, „Iisus pe muntele Măslinilor”; din ciclul mariologic: „Bunavestire”, „Adormirea Maicii Domnului”; de asemenea sunt icoane cu reprezentări ale sfinților: „Sf. Nicolae”, „Sf. Gheorghe”, „Sf. Dimitrie”, „Sf. Teodor”, „Sf. Pantelimon”, „Sf. Ioan”, „Arhanghelul Mihail”.

O temă cu un conținut dogmatic profund, des întâlnită în iconografia românească este „Deisis” reprezentând rugăciunea de intercesiune a Maicii Domnului și a Sf. Ioan Botezătorul către Iisus. „Deisis” este tema cu dublu caracter, liturgic și eshatologic. Liturgic legat de invocarea la slujbă a pregătirii darurilor, Eschatologic, „Deisis” este nucleul temei ample a judecării de apoi, evocând-o nu sub aspectul ei înspăimântător, ci în spiritualitatea sa.

1. Tripticul „Deisis” nr. inv.2443.

Dimensiuni: panoul central 112x60,5 cm;

volețul stâng: 97x30cm;

volețul drept: 108x29,5 cm;

–tripticul a fost restaurat în laboratorul de restaurare al Muzeului de artă București.

TRIPTICUL „DEISIS”¹ este cea mai valoroasă icoană pe lemn existentă în patrimoniul Muzeului Brukenthal. Icoana de mari dimensiuni are un coronament triunghiular, sculptat cu fleuroane asemenea unor crini stilizate. În panoul central este reprezentat Iisus Hristos tronând, în postura de mare judecător, înveșmântat în costum de împărat bizantin².

Pe cele două voleuri laterale sunt reprezentați în stânga Maica Domnului, iar în dreapta Sf. Ioan Botezătorul. Maica Domnului este înveșmântată în robă lungă vișinie bordată cu perle și pietre prețioase și deasupra o mantie largă faldată.

Capul este înfășurat într-un mesal alb, peste care este așezată coroana.

Pe voleul din dreapta este reprezentat Sf. Ioan Botezătorul înveșmântat în tunica din păr de cămilă acoperită cu o mantie bogat faldată, bordată cu alb.

Nimburile Mariei și a lui Ioan sunt decorate cu semipalmete, motiv decorativ răspândit în pictura murală transilvană din sec. al XV-lea. Fundalul panoului central decorat cu vrejuri și frunze stilizate se deosebește de fundalul celor doi volei laterali, care au ca motiv decorativ un trifoi cu patru foi stilizat, înscris într-un pătrat, decor întâlnit la icoanele din aria balcanică din sec. al XV-lea³.

Tripticul „Deisis” prezintă similitudini în ce privește folosirea aceluiași motiv decorativ în relief, în tratarea figurilor, în formularea compozițională și cromatică cu icoanele de la biserica de lemn din Budești (Jorani) și icoana împăratească Iisus Pantocrator de la biserica Sf. Gheorghe din Lupșa (Alba). Icoana de la Budești poartă semnătura zugravului Gheorghe, deci posibil ca tripticul Deisis să fie opera aceluiași Gheorghe, zugrav apreciat în Transilvania și Maramureș⁴.

În această icoană se împletesc elemente ale picturii bizantine cu elemente ale artei universale, maniera specifică epocii în care a fost creată.

O altă icoană de tip „Deisis”⁵ din colecția Brukenthal este realizată probabil de un anonim moldovean, ea înscriindu-se stilistic ca o valoroasă operă aparținând ambianței artistice din Moldova secolului al XVIII-lea. Iisus apare monumental față de Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul care-l flanchează.

Înveșmântat în roba roșie și mantie albastră, el binecuvântează cu mâna dreaptă, iar în stânga ține evanghelia. Capul este încadrat de un nimb auriu tratat în relief, decorat cu vrejuri de flori și frunze. Fondul este de asemenea decorat cu motive vegetale din stuc reliefat și aurit. La originea acestui decor stau vechile ferecături delicat lucrate, în aur sau argint aurit, adesea cu email și cabosoane care îmbrăcau frecvent fondurile icoanelor bizantine, sud-slave și rusești cunoscute și în Țările Române⁶.

2. Marius Porumb, *Pictura românească în Transilvania (sec.XIV-XVIII)*, 1918 p. 51.

3. Vasile Drăguț, *Pictura murală din Transilvania*, București 1970, fig.37, 55.

4. Marius Plumb, op. cit, p.52. – idem – *Arta românească din Transilvania în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *Pagini transilvane* 1/1993 p.84.

5. „Deisis” nr. inv. 2657. Dimensiuni:100x70 cm.

6.Dumitru Năstase „ICOANELE” – în *Ist. Artelor Plastice în România București 1970*, p. 141.

Trebuie subliniat faptul că încă din a doua jumătate a sec. al XV-lea circulația artiștilor în teritoriile intra și extracarpătice se intensifică. Dacă nu avem dovezi scrise în acest sens studiile comparative și stilistice ne ajută să confirmăm prezența unor artiști veniți din Moldova în ținuturile transilvane și în secolele următoare. Prezența numeroaselor icoane moldovenești în Transilvania și Maramureș este un argument în plus⁷.

O cruce, două sfeșnice și un triptic reprezentând-o pe Maica Domnului cu pruncul sunt câteva din cele mai valoroase piese de factură brâncovenească existente în colecția sibiană. Crucea și cele două sfeșnice provin de la biserica ortodoxă din Tilișca (Sibiu).

CRUCEA,⁸ semnată și datată pe verso Vasilie zugrav 12 febr. 1792, are central reprezentată scena Răstignirii, iar în cele patru trefle sunt realizați cei patru evangheliști cu simbolurile lor biblice.

La baza crucii este sculptat vulturul caucazian.

SFESNICELE⁹ au baza în formă de prismă triunghiulară cu vulturii bicefali sculptați în relief pe cele trei fete. Vulturul bicefal, negru pe fond verde veronese, cu aripile jumătate în zbor are ghiarele înfipte în capetele balaurilor din partea inferioară a postamentului. Coada vulturului este în formă de floare de crin stilizată. Capetele a câte doi vulturi sunt afrontale și poartă coroana ornamentată cu perle și hermina.

Axul central de formă cilindrică are un decor sculptat cu elemente decorativ vegetale, aurite pe care le întâlnim și la sfeșnicele brâncovenești de la mănăstirea Arnota.¹⁰ Repetarea ritmică a liniilor frânte, rozetele încadrate de frunze de acant, frunze stilizate, motivul panglicii perlate, sunt câteva elemente de decor pe care le cităm pentru analogie.

O mențiune specială merită icoana de la Triest (Italia) cu scena „Răstignirii”¹¹ o compoziție deosebită de tipologia caracteristică iconografiei ortodoxe.

Compoziția este de factură occidentală cu Iisus răstignit pe cruce așezat între cei doi tâlhari. La baza crucii câteva personaje îndurerate și un soldat roman, iar în fundal un relief muntos.

Realizată în secolul al XVIII-lea ea amintește de compozițiile religioase de Antonello da Messina.

– Maica Domnului cu pruncul¹² între Sfânta Justina și Sf. Iuliana – datată 1814 – semnătură ilizibilă – cu ferecatură din țesătură de argint aurit pe suport

7. – vezi Marius Porumb *Arta românească din Transilvania în epoca lui Ștefan cel Mare în Pagini transilvane* nr.1/1993 p.p. 79-86. Idem – Icoane inedite din Transilvania secolului al XVI-lea, în *Ars Transilvaniae* III/1993 p. 57-64.

8. Crucea nr. inv. 2580.

Dimensiuni: 122 x 83 cm.

9. Sfeșnicele nr. inv. S. 492 și S. 493.

Dimensiuni: 206 x 49 cm.

– Elena Seicean – *Arta brâncovenească în patrimoniul sibian*, în *Revista Transilvania*, Sibiu nr. 8/77, p. 50.

10. vezi *Sfeșnicul de la Mănăstirea Arnota de la Muzeul de Artă din București*. În *istoria artelor plastice în România*, fig.147.

11. „Răstignirea” (Triest) nr. inv. 2656.

Dimensiuni: 75 x 47 (cu rama 86,5 x 59,8 x 5 cm).

12. Maica Domnului cu pruncul, sf. Iustina și sf. Iuliana nr. inv. 3125.

Dimensiuni – caseta 60,5 x 40 x 7,5 cm.

icoana 30, 6 x 24,5 x 2,8 cm.

textil, ilustrează o „modă” existentă în sec. al XIX-lea în Rusia, preluată apoi în Serbia, Bulgaria și țara noastră. Icoana este de proveniență rusească, având pictura realizată într-o manieră occidentală. De fapt este o încercare nu lipsită de talent de adaptare a iconografiei ortodoxe la un academism de sursă renașcentistă și barocă.

În contextul general al artei românești Maramureșul deține o notă distinctă specific locală. „Așezat într-o zonă de interferență cu lumea medievală catolică Maramureșul nu a suferit în prima fază a evoluției sale artistice influențele acesteia¹³. La icoanele maramureșene din colecția Muzeului Brukenthal, icoane realizate în secolul al XIX-lea, observăm că elementele de inspirație din sfera culturală de tradiție bizantină și cele din mediul artistic occidental, creează o sinteză ce duce la realizarea unei arte originale, pline de pitoresc. Ele se disting prin monumentalitate, printr-un grafism accentuat și spontan, prin cromatica redusă dar vie, subliniată cu negru și alb. Compozițiile poartă amprenta unei viziuni naive, având un pronunțat caracter decorativ ce tinde spre abstractizare.

La icoanele din centrul Transilvaniei, cum este icoana „Deisis”¹⁴ realizată de un anonim transilvănean în secolul al XVIII-lea, se remarcă figurile modelate în tente viu colorate cu lumini albe pe fond decorat cu motive florale cu roșu vermillon puternic vibrat de un verde și albastru metalic.

Icoana *Sfântul Nicolae*¹⁵ realizată de un pictor anonim face parte din grupul de icoane din zona sudică a Transilvaniei, existent în colecția sibiană. Ele vădesc existența unor ateliere legate de cele din Țara Românească. Fenomenul de iradiere al artei existente încă din perioada în care, închizându-se atelierele domnești din Țara Românească, meșterii trec Carpații și lucrează mai ales în sudul Transilvaniei.

Putem aminti atelierele de iconari existente în marginea Sibiului în secolul al XVIII-lea la Rășinari, Săliște, Poplaca, Sibiul, Poiana Sibiului, Tilișca etc.

Influența occidentală manifestată pe fondul unor puternice tradiții locale la care se adaugă influența meșterilor din Țara Românească, întregesc profilul artistic al acestei zone. Din simbioza acestor tendințe artistice, s-a creat o ambianță excepțională care a iradiat prin numeroși meșteri ambulanți, care la începutul secolului al XIX-lea s-au pierdut în anonimatul creatorilor populari. În secolul al XIX-lea din sinteza celor trei tendințe principale, tradițional locală, brâncovenească și occidentală, apare o formulă rusticizantă, adoptată de un număr considerabil de mici zugravi anonimi.

În această perioadă tradiția bizantină în declin face loc noilor orientări artistice occidentale a căror influențe se remarcă și în pictura religioasă.

DES CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LA COLLECTION D'ICÔNES EN BOIS DU MUSÉE BRUKENTHAL

—Résumé

La collection d'icônes en bois de la Galerie d'art du Musée Brukenthal a été constitué, en généralement pendant la période 1960 – 1970 et contient des icônes de Transylvanie, de Maramureș, de Moldavie et de Valachie.

La collection a des icônes en bois qui représentent „Isus Arhiereu”, „Isus Pantocrator”, „La Vierge avec l'enfant Isus”, „La crucifixion”, „Isus sur le montagne des Olives”, „Le saint George”, „Le saint Dimitrie”, „Le saint Teodor”, „Le saint Ioan” et les autres.

Dans l'article sont présentés quelques pièces plus importantes par exemple: „Le triptyque Deisis”, „La croix”, „Le chandeliers”, „La vièrge avec l'enfant Isus”, „Le saint Nicolas”.

La plupart de ces pièces datent depuis le XVIII-ème siècle et elles représentent ce qu'il est caractéristique du point de vue artistique, populaire, pour les vieilles zones roumaines qui ont une tradition dans ce genre de l'art populaire religieuse.

On voit le spécifique roumain dans ces pièces et aussi l'influence de l'art occidentale du temps.